

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 352/353:339.194

Д.Т. Бікулов

кандидат наук з державного управління, доцент
Запорізький національний університет

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Статтю присвячено проблемі відносин між тіньовим сектором та регіональною економікою. Визначено відносний рівень неформальних економічних відносин, їх характер та вплив на економіку міст і регіонів. Проаналізовано еволюцію відносин тіньового сектору з місцевими громадами від радянського до сучасного періоду. Встановлено місце неформальних відносин у державному управлінні в місцевому самоврядуванні та комплексний негативний вплив, який справляє тіньова економіка на економічну діяльність місцевих громад.

Ключові слова: тіньова економіка, підприємства, капітал, грошові потоки, корупція, злочинність, регіональний продукт, споживання.

І. Вступ

Тіньова економіка є явищем, яке певною мірою пронизує економічну та політичну систему кожної держави в сучасному світі. Можна стверджувати, що це явище розпочало своє існування одночасно з появою економіки легальної, тобто економічних систем, які відображають основу господарства, характерну для цивілізацій та держав свого часу.

Сучасну українську державу можна вважати однією з найбільш постраждалих від проявів тіньових економічних відносин, адже період її становлення як незалежної держави збігається з розвитком тіньової економіки, причому її очевидно нелегальні відносини вважали нормальними. Історичний досвід багатьох сучасних країн свідчить про те, що тіньова економіка розвивається саме в тих країнах і регіонах, де система державного управління та, особливо, місцевого самоврядування має сильні вади і є недосконалою. Тіньова економіка та її суб'єкти є більш життєздатними, ніж суб'єкти легальної економіки.

Тіньову економіку досліджували іноземні й українські вчені сучасного та минулого періодів: Й. Шумпетер, П. Гутман, З. Варналій, В. Попов та ін.

Тіньовою економікою вважають економічну діяльність, яка приховується від суспільства, державних органів, перебуває поза державним контролем та обліком. До тіньової економіки можуть не входити окремі сфери діяльності, наприклад економічна діяльність домогосподарств. До тіньової економіки вклю-

чається кримінальна (нелегальна) економіка, в якій економічні суб'єкти отримують вигоду від кримінальної економічної діяльності, та легальна, в якій економічні суб'єкти отримують вигоду від легальних, але ухиляються від контролю з боку суспільства й держави.

Специфікою тіньової економіки є те, що економічні відносини суб'єктів розвиваються поза економічними законами, правилами та незалежно від інституційних елементів зовнішнього середовища. Обов'язковою рисою тіньової економіки є те, що її суб'єкти отримують економічні вигоди, які, як правило, значно більші, ніж у легальній економіці. Підприємницька діяльність у межах тіньової економіки не пов'язана з економічними (фіскальними) і соціальними функціями держави. Підприємці, які працюють в умовах тіньової економіки, не сплачують податків та соціальних зборів, або платять суму, що є значно меншою від потреби.

Будь-яку підприємницьку діяльність, що пов'язана з отриманням прибутку й несплатою економічних інтересів держави та місцевих громад, можна вважати тіньовою. Отже, тіньовою називають сукупність різноманітних соціально-економічних відносин, які пов'язані зі здійсненням протизаконних та неконтрольованих суспільством видів економічної діяльності. При цьому тіньова економіка щільно пов'язана з економікою легальною.

Структура тіньової економіки включає в себе суб'єктів тіньової економіки:

- тіньові підприємства (підприємства, які здійснюють нелегальні види діяльності);
- тіньові лідери (види діяльності);

- тіньові контролери (ідентифікують тіньові підприємства та контролюють їх діяльність на користь тіньових лідерів);
- тіньові робітники (вимушено або добровільно працюють на тіньових підприємствах);
- тіньові види діяльності та процеси (нелегальні дії при відтворенні легальних продуктів і будь-які дії при відтворенні нелегальних продуктів) (рис. 1).

Рис. 1. Структура тіньової економіки

Щодо офіційної економіки тіньова економіка класифікується як:

- друга економіка (сукупність операцій легальних суб'єктів, які проходять поза офіційним обліком);
- неформальна економіка (сукупність нелегальних операцій легальних суб'єктів);
- підпільна економіка (сукупність нелегальних економічних суб'єктів) (рис. 2).

Рис. 2. Структура тіньової економіки щодо офіційної

Тіньова економіка в усіх її проявах утворюється за обставин, коли вигідно приховувати свою економічну діяльність або її результати від громадськості та держави. Рівень тіньової економіки в країні показує співвідношення операцій у грошовому вимірі, які перебувають поза звітністю, до рівня ВВП. Зауважимо, що на цей час не існує жодної методики, яка б надавала можливість точно оцінити обсяг тіньової економіки та її співвідношення з офіційною економікою.

Серед методів, які використовуються для оцінювання рівня тіньової економіки, метод специфічних індикаторів.

З.С. Варналій формулює такі види тіньової економіки: легальне (не регламентоване державою) виробництво товарів і надання послуг ("неформальна економіка"); порушення в межах дозволеної економічної діяльності ("підпільна економіка"); заборонені види діяльності: рекет, корупція тощо ("незалежна економіка") [1].

Так, метод специфічних індикаторів, заснований на використанні одного показника, що найбільш повно відображає рівень тіньової діяльності, найбільш достовірний, отриманий найбільш простим способом. Прямі методи передбачають отримання інформації під час соціологічних опитувань, оцінювання розбіжностей між доходами та видатками для характеристик певних груп економічних одиниць. Непрямі методи засно-

вані на оцінюванні макроекономічних показників офіційної статистики. Метод розбіжностей заснований на зіставленні взаємопов'язаних показників з різних поглядів (наприклад, доходів, видатків, ресурсів та продуктів). За сутністю є балансовим методом. Якість балансових методів тим вища, чим більша кількість показників, які використовуються для зіставлення. За допомогою балансового методу розраховують показники прихованої заробітної платні, контрафактної алкогольної продукції, контрабанди тощо.

До методів розбіжностей належить метод товарних потоків, за яким товарний потік, тобто матеріальний потік відтворення товарів (рух ресурсів, предмета праці, готового товару та вартості), розраховується не для формування макропоказників, а для окремих товарів або товарних груп. Мета застосування методу полягає в пошуку слабких місць в інформаційній базі. Наприклад, якщо для певного товару сумарні витрати (вартість продукції та імпорт) вищі, ніж сумарний продукт (кінцеве та проміжне споживання, накопичення, експорт), це означає недосконалість інформаційної системи, що забезпечує інформацію щодо виробництва. Балансові методи використовуються в обороті вторинних ресурсів, а також для оцінювання стану природних ресурсів, земель, які перебувають, зокрема, під контролем органів місцевого самоврядування.

Необхідно також виділити метод, який застосовує італійський інститут статистики, заснований на розрахунку витрат робочої сили – відпрацьованого робочого часу. Відомості про такий час отримують зі спеціальних досліджень домогосподарств у межах окремих громад, шляхом простих опитувань. При цьому вважалось, що люди не приховують інформацію про власний робочий час, навіть приховуючи інформацію про доходи. Практично дані про робочі місця, отримані статистичним шляхом, порівнюють з даними податкових органів, пенсійного фонду та органів соціального страхування. Потім зіставляють дані та визначають найбільш

достовірні показники для визначення тенденцій у виробництві товарів і підрахунку продукції, яка існує поза загальною системою обліку. Саме на рівні місцевого самоврядування існує можливість отримувати найбільш повну та достовірну інформацію для її застосування в балансових методах оцінювання рівня тіньової економіки.

Монетарні методи засновані на припущенні про переважне використання готівки в тіньових розрахунках. У світі існує тенденція неухильного збільшення кількості грошової маси. При цьому кількість готівкових грошей зростає ще більшими темпами (рис. 3).

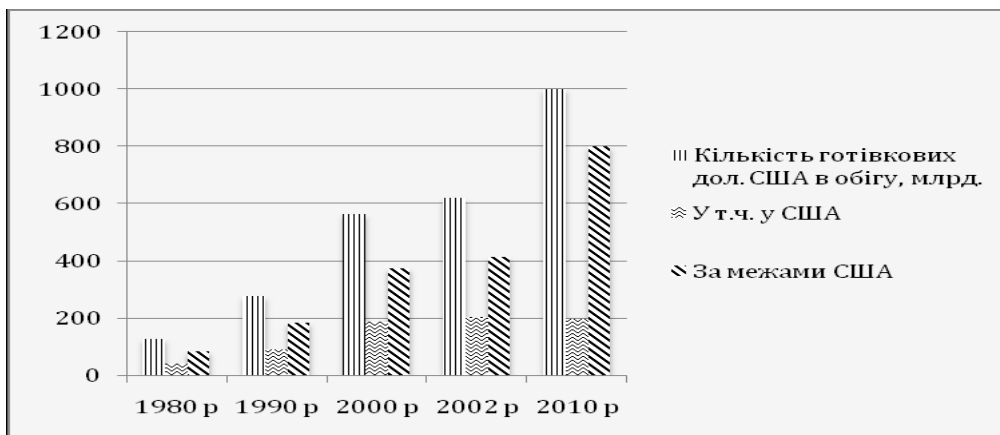

Рис. 3. Співвідношення кількості готівкових доларів США у 1980–2010 рр.

Методика, яку застосовували російські фахівці в 1994 р., у період активної трансформації економіки та початку переходу прав власності в багатьох сферах економічної діяльності, була заснована на тому, що темп зростання кількості готівкових грошових коштів суттєво перевищував зростання грошової маси. Обсяг грошової маси за рік зріс у 5,1 раза, кількість готівкових грошових коштів – у 7,9 раза. За даними Центрального банку, на початок звітної періоду в обігу було 13,3 трлн руб., за даними статистики, на руках у населення – 7,8 трлн руб. Різницю – 5,5 трлн руб. (41%) вважали обіговими коштами юридичних осіб, які не перебували на їх банківських рахунках. На той самий період встановлено, що на поточних рахунках підприємств та організацій було 8,5 трлн руб. Таким чином, більше ніж дві третини готівкових коштів перебували поза державним контролем та

обліком. Період 1992–1994 рр. є найбільш показовим, адже саме тоді відбувся масовий перехід економічних відносин з-під державного контролю, що було зумовлено слабкістю та невизначеністю останнього.

Список використаної літератури

1. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
2. Гутман П. Подпольная экономика / П. Гутман. – М.: Экономика, 1977. – С. 242.
3. Попов В.В. Теневая экономика в советском и постсоветском обществах [Электронный ресурс] / В.В. Попов // Экономическая теория преступлений и наказаний. – № 4. – Режим доступа: <http://corruption.ruh.ru/magazine/4-2/n4-08.html>.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2013.

Бикулов Д.Т. Теневая экономика в контексте местного самоуправления

Статья посвящена проблеме взаимоотношений между теневым сектором и региональной экономикой. Определён реальный уровень неформальных экономических отношений, их влияние на экономику городов и регионов. Проанализирована эволюция отношений теневого сектора с местными общинами от советского до современного периода. Установлено место неформальных отношений в государственном управлении и местном самоуправлении

и комплексное негативное влияние, которое оказывает теневая экономика на экономическую деятельность местных общин.

Ключевые слова: *теневая экономика, предприятия, капитал, денежные потоки, коррупция, преступность, региональный продукт, потребление.*

Bikulov D. Informal economics in the context of local government

This article is devoted to problem of relations between informal sector and regional economics. The ratio of informal relations indicated with their character and influence to economics of cities and regions. Evolution of relationship between informal sector with local communes since soviet period till our time are analyzed. The place of informal relations in public administration and local government and complex negative influence of shadow economics are considered. The danger of influence increase of "shadow sector" influence to economics and management relations in the local government system. The specific of situation is in the activity of local authority is in dependance out of different parts, especially of key internal structure elements of local communities: companies, administrations and peoples and their external elements: central authorities, credits institutions.

The different methods of evaluation of shadow economy are described in the article. One part of them is economics and based on the estimation of consumption, earning and taxes. Another part of methods based on the criminal and administrative statistics. Very important thing is the classification of shadow economics depending on strength, social and economic influence and level of juridical quilt.

Shadow relations are found in all the spheres of economy especially in the salary and taxations. The reasons of shadow economics are found not in the toughness of criminal legislation but in the cultural and economic institutional bases that stipulate business to find the ways for cost facilities. Such situation is strongly displayed in the social sphere there are most unfair – in the sphere of salary taxation there are highest social and fiscal fees in the Ukraine.

The measures that can include informal sector economics flows to the economics of the regions.

Key words: *informal economics, enterprises, capital, cash flows, corruption, criminality, regional products, consumption.*